

MENNYT MAISEMA KAUPUNKIPIENOISMALLINA

Susanna Siro

Kun katsoo ympärilleen kotona tai vaikkapa kaupassa, voi huomata, kuinka paljon on olemassa pienoismalleja. Kaikkia ei edes ajattele pienoismalleiksi. Yleisesti ottaen pienoismallimaailma on hyvin laaja ja moniulotteinen, arkipäiväinenkin. Pienoismallien olemassaolo on lähes itsestään selvää, harvoin niiden olemassaoloa kyseenalaistetaan. ”Lilliputti Pori”, ”Yli tuhat pikkutaloa 300 tontilla” – muun muassa tällaisilla otsikoilla lehdet kirjoittivat meneillään olleesta pienoismallin rakennushankkeesta muutama vuosikymmen sitten. Kaupunkilaiset saivat tuolloin seurata lehtien palstoilta projektin etene- mistä ja pyydetessä osallistuakin tiedoillaan prosessiin. Lopputulos, kaupunkipienoismalli, on kaunis ja todentuntuinen, ja sen autenttisuutta pidetään itsestään selvyytenä. Harva kaupunkipienoismallin katsoja kuitenkaan miettii syytä mallin olemassaololle.

Tämän artikkelin tarkoitus on selvittää historiaa esittävien kaupunkipienoismallien rakentamiseen liittyvää tematiikkaa. Ta- voitteenani on esittää, millaisten prosessien kautta historialliset menetettyä maisemaa esittävät kaupunkipienoismallit ovat raken- tuneet ideasta artefaktiksi.

Esineenä pienoismalli on vanha, esi- historiallinenkin, mutta tutkimuskohteena uusi, ainakin tässä mitassa, jossa olen tut- kimusta tehnyt. Aikaisempaa tutkimusta erityisesti kaupunkipienoismalleista on ollut vaikea löytää. Kokonaiskuvan muodosta- mista aiheesta hankaloittaa pienoismalli- maailman laaja-alaisuus. Pienoismalleja on olemassa todella paljon, ja jaotteluja siitä, millaisiin ryhmiin ne kuuluvat, on vielä enemmän. Museossa sijaitseva kaupunki- pienoismalli voidaan sijoittaa luonnollisiin malleihin ja siinä materiaaliseen luokkaan.¹ Lisäksi alan terminologian ymmärtäminen vaatii aikansa. Pienoismalleista käytetään niin englannin kielessä kuin muissakin kie-

lissä monenlaisia termejä ja yksiselitteisten merkityksien löytäminen on haastavaa. Jo 1970-luvulla Ottó Petrik tuskailee termino- logian sekavuutta perään kuuluttaen Unes- con *Museum*-julkaisussa *Models of Museums of Science and Technology* terminologian stan- dardoimista tälläkin alalla.²

ESIMERKKIKAUPUNGIT

Esimerkeiksi olen valinnut kolmen kau- pungin, Viipurin, Rovaniemen ja Porin historialliset pienoismallit, jotka ovat esillä museossa. Näiden kolmen kaupungin vali- koituminen on monenlaisen seulonnan tu- los. Kriteereinä oli niin yhdistäviä kuin erot- tavia tekijöitä.

Kaupunkeja kohdanneet tuhot olivat kussakin erilaiset. Menetyksessä tapaukses- sa tarkoittaa fyysistä rakennuksien sekä kau- punkimaiseman menetystä. Porin vuoden 1852 palon syynä oli rauhanaikana tapahtu-

nut huolimaton tulenkäsittely, joka riistäytyi käsistä. Kahta muuta kaupunkia kohtasi tuho sota-aikana. Rovaniemen kohdalla oli erityistä se, että kaupunki menetettiin palossa, jonka saksalaiset joukot vetäytyessään aiheuttivat. Viipurin tuhojen taustalla olivat talvi- ja jatkosodan pommitusten, tykistötulen ja taisteluiden yhdessä ja erikseen aiheuttamat tuhot, lisäksi kaupunki menetettiin suomalaisena kaupunkina Neuvostoliitolle. Valintaan vaikutti myös se, että kaupunkipienoismallin tuottanut taho oli kussakin erilainen. Porissa kaupunkipienoismalli tehtiin museon omana työnä. Rovaniemellä kaupunkipienoismallit rakennettiin kaupungin varoilla. Viipurin kaupunkipienoismallin takana oli Wiipuri-museon Säätiö, joka rahoitti mallin rakentamisen.

Merkitsevästä valinnassa oli myös se, että näiden kolmen kaupungin tuhot olisivat yhteydessä myös laajempaan kansainväliseen kontekstiin. Porin menetetty maisema liittyy pohjimmiltaan Pohjoismaiseen puutalokaupunkien rakentamisperinteeseen, jolle on ollut ominaista toistuvat tuhoisat palot. Viipurin menetetty maisema liittyy pohjimmiltaan lokakuun vallankumoukseen Pietarissa, kommunistien valtaan nousuun ja Neuvostoliiton laajentumishaluun Euroopassa. Rovaniemen menetetyt maiseman taustalla on puolestaan kansallissosialistien nousu valtaan Saksassa ja sitä seurannut sota.

Tutkimusaineistona minulla on valittujen pienoismallien tuottajatahojen Satakunnan Museon, Lapin maakuntamuseon ja Etelä-Karjalan maakuntamuseon perusnäyttelyiden uusimiseen liittyvät kokouspöytäkirjat, museoiden vuosi- ja toimintakertomukset, Wiipuri-museon Säätiön pienoismalli-asiakirjat sekä Rovaniemen kaupungin pienoismallitoimikunnan asiakirjat. Pienoismallien rakentajien ja kokoelmista vastaavien museoamateurssien haastattelut ovat merkittävässä asemassa aineistossa. Olen hyödyntänyt lehtiartikkeleita, jotka

ovat peräisin museoiden lehtileikekirjoista sekä Wiipuri-museon Säätiön arkistosta. Näiden tietojen lisäksi olen havainnoinut tilaa, jossa pienoismallit sijaitsevat eri näyttelyissä. Havainnointi on museovieraiden liikkumisen ja katsomisen samanaikaista tulkintaa ja käsittämistä.³ Havainnointi museokävijän vuorovaikutusta pienoismallin kanssa. Miten museovieras lähestyy pienoismallia, mihin asioihin hän keskittyy katsoessaan sekä kauanko hän viettää aikaa mallin äärellä olivat seikkoja, joihin kiinnitin huomiota havainnoidessani museotilassa.

KULTTUURISEN ELINKAAREN REUNAVIIVOJA

Kaupunkipienoismallien rakentumisprosessi on moniulotteinen ja haastava tutkittava jälkikäteen. Etukäteen ei voi tietää, millaista aineistoa on löydettävissä ja kuinka paljon on dokumentoitu. Historiallisten kaupunkipienoismallien sosiomateriaalisen tuotantoprosessin tutkimiseksi olen kehittänyt perinteisestä elinkaarianalyysistä sovellutuksen, jota kutsun kulttuuriseksi elinkaarianalyysiksi. Perinteinen elinkaarianalyysi on menetelmä, jonka avulla esimerkiksi arvioidaan tuotteen, prosessin tai toiminnan aiheuttamat ympäristövaikutukset sen koko elinkaaren aikana. Näkökulma voi olla myös taloudellinen tai sosiaalinen, elinkaarianalyysi on yksi kestävän kehityksen mittari.⁴ Ei ole tarkoituksenmukaista ympäristövaikutteisen elinkaarianalyysin tavoin tarkastella pienoismallin päätymistä kaatopaikalle, koska se on hyvin epätodennäköistä näin kalliiden museaalisten esineiden kohdalla.⁵

Kulttuurinen elinkaarianalyysi tuottaa tietoa historian rekonstruktion vaiheista. Siinä etsitään vastauksia kysymyksiin, jotka vaikuttavat valintoihin, joita pienoismallin kohdalla on tehty. Sen tarkoituksena on prosessin kuvaus sekä lopputulos, joka ei ole mitattavissa pelkästään määrällisesti

vaan myös laadullisesti ja kokemuksellisesti. Kulttuurinen elinkaarianalyysi jakautuu viiteen osioon: kaupungin historian rekonstruktio, ideologinen rekonstruktio, materiaalkulttuurinen rekonstruktio, rekonstruktio tilassa sekä kokemisen individualistinen rekonstruktio. Kulttuurinen elinkaarimalli muodostaa kulttuurisen uusintamisen kehän, joka alkaa pienoismallin suunnittelijoiden historiakäsityksestä ja kiertyy umpeen asiakkaan historiakäsitykseen. Kehän alussa on olemassa tietty menetettyyn kaupunkimaisemaan liittyvä kulttuuriperintö, joka uuden kaupunkipienoismallin ja siihen liittyvän prosessin vuoksi muuttuu kehän loppussa joksikin toiseksi; menetetyn kaupunkimaiseman kulttuuriperintö uusiutuu.

Kulttuuriperintö tarjoaa ihmiselle mahdollisuuden paikallistaa itsensä ajallisesti, tilallisesti ja sosiaalisesti; se myös uudistaa historiaa nykypäivään, sillä huomisen kulttuuriperintö on meidän nykyisyyttämme.⁶ Aineellinen tai aineeton kulttuuriperintö saa muistin paikkana erityisen roolin yhteisön yhteenkuuluvuutta ja historiatietoisuutta vahvistavana symbolina.⁷

Kulttuurisessa elinkaarianalysissä tarkastellaan kulttuurin näkökulmasta pienoismallin rekonstruktion prosessia. Merkityksellistä on tarkastella millaiset asiat vaikuttavat pienoismallin rakentamiseen ja millaisia päätöksiä, valintoja sekä kompromisseja sen suhteen tehdään. Loppuvaiheessa tulee pienoismallin asettaminen esille, joka on oma prosessinsa valmistamisen lisäksi. On myös tärkeää huomioida katsojat omassa roolissaan. Kokonaisuutena kulttuurinen elinkaarianalyysi on kulttuuriperintöprosessi, joka muotoutuu kaupunkipienoismallin rinnalla.

Tässä artikkelissa esittelen kolmen esimerkkikaupungin rakentumisprosessin näytteille asettamiseen. Tutkimuksessani olen kaupungin historian rekonstruktiosta linjannut, että kaupunkien kohdalla on otettava huomioon historian moninaisuus,

josta joudutaan aina tekemään valintoja. Hyvin paljon riippuu siitä, kuka kaupunkihistoriaa kirjoittaa ja millaiset hänen tarkoituseränsä ovat. Jokainen kuitenkin kokee menneisyyden omien vaikuttimiensa kautta. Leena Valkeapää muistuttaa, että me kaikki tuotamme ja kulutamme historiakulttuuria, joka on aikansa muuntuvaa ja muokkautuvaa nykykulttuuria.⁸ Kaupungin historian rekonstruktio on osa historiakulttuuria, joka esimerkkikohteena olevien kolmen kaupungin perustuu tässä esityksessä yksinkertaisuuden vuoksi kuitenkin vain akateemiseen historiaturkimukseen.⁹ Jääkauden luoma morfologia ja prosessit ovat vaikuttaneet kaikkien kaupunkien sijaintiin. Merkittävimmät tuhot ovat kaupungeissa kuitenkin ihmisen aikaansaamia. Kun teollis-urbaanin modernisaation vaikutusta ei oteta huomioon, ovat suurimpina syinä kaupunkikuvan menetykseen olleet tulipalot ja sodat. Näistä kaikista lähes neljästäkymmenestä luonnon tai ihmisen aikaansaamasta tuhosta olisi voinut periaatteessa tehdä menetettyä kaupunkimaisemaa esittävän pienoismallin. Tätä traagikaa sävyttämää historiakuva voi pitää menetettyä kaupunkimaisemaa esittävien pienoismallien kulttuurisena raaka-aineena.

Ideologisessa rekonstruktiossa on läsnä vallankäyttö. Valintoja tehdään kaupunkimaiseman suhteen, millaista kuvaa halutaan esittää katsojille. Toisaalta taustalla vaikuttaa myös se, kuka tekee päätöksiä ja rahoittaa mallin rakentamista. Pirjo Markkola kirjoittaa osuvasti, että menneisyys voi historian käytössä saada ainakin kahdenlaisen roolin. Joko se esiintyy nykyisyyden synkkänä kääntöpuolena, jolla korostetaan esitystä ja nyky-yhteiskunnan saavutuksia, tai se esiintyy oman identiteetin myönteisenä rakennusaineena, vahvuuden varastona, josta voi ammentaa aineksia nykyisyyteen ja tulevaan.¹⁰ Maunu Häyrysen mukaan maisemat ovat yksi monista kansallisista representatioista, joiden tuottaminen ja uusintaminen on tapahtunut kulloistenkin eliittien ja

valtarakenteiden intressejä palvellen ja kulloistenkin taloudellisten ja poliittisten suhdanteiden alaisina.¹¹ Näitä seikkoja voidaan pitää perusteluna sille, miksi kaupunkipienoismallien rakentamisprosessiin on lähdetty. Varsinaisia perusteluja tai käytävä- ja kahvipöytäkeskusteluja ei ole koskaan dokumentoitu, siksi aineisto jää niukaksi tältä osin. Se, kuinka kukin katsoja nyt tulkitsee kaupunkipienoismaalleja ja toisaalta menetettyä maisemaa, ei välttämättä allekirjoita rakentamispäätökseen vaikuttaneita perusteluita.

Materiaaliskulttuurinen rekonstruktio sisältää kaupunkipienoismallin suunnittelussa tarvittavaa taustatyötä sekä rakentamisessa käytettyjä menetelmiä ja materiaaleja. Tutkimuslähteenä mallintamisen taustatyölle ovat erilaiset arkistot, ihmisten haastattelut sekä kirjat ja lehtiartikkelit. Tässä tarkastelun kohteena olevien asioiden suhteen todellisuudessa tehdään eniten kompromisseja ja linjanvetoja kokonaisuutta aja-

tellen. Millainen vaikutelma pienoismaallilla halutaan luoda? Historiallinen autenttisuus haastaa pienoismallin arkkitehtuurin, uskottavuuden, maaston pintamateriaalit ja muodot sekä eläinkunnan oikeellisuuden.¹² Kaupunkipienoismallin historiallinen autenttisuus eli todenmukaisuus edellyttää todellisuuden tajua; esimerkiksi raskas panssarivaunu ei voi ylittää heikkoa riippusiltaa.¹³ Kulttuurinen materialismi on olennainen osa kaupunkipienoismallien rakentumisprosessia.

Kaupunkipienoismalli itsessään on kolmiulotteinen tila, joka on sijoitettu osaksi museota eli toista kolmiulotteista tilaa. Koska kaupunkipienoismallit yleisesti on sijoitettuna museoiden perusnäyttelyyn, on näyttelyn rakentaminen osana tilaa myös huomioitava. Outi Turpeista mukaillen voi sanoa, että näyttelysuunnittelussa joku on tehnyt valinnan siitä, missä esitetään, mitä esitetään ja miten, sillä tila vaikuttaa esineisiin. Tilan merkitys on ratkaiseva tekijä

Satakunnan Museon ensimmäinen kaupunkipienoismalli, jossa on umpipuiset rakennukset 1940-luvun lopulta. Kuva: Pentti Pere, Satakunnan Museon kokoelmat.

siinä, mitkä esineet huomataan ja miten ne ymmärretään ja tulkitaan. Muistin, tilan ja vallan suhteet kietoutuvat yhteen. Tila paitsi auttaa, myös ”pakottaa” muistamaan ja ”esittää” unohtamasta.¹⁴

Kokemisen individualistinen rekonstruktio on viimeinen tarkasteluosio, jossa huomioidaan nimenomaan asiakkaat ja heidän tulkintansa ja kokemuksensa. Tässä on merkityksellistä painottaa juuri sitä miten museovieraat lähestyvät pienoismallia ja millaiset vaikutukset sillä on. Tämä lienee myös se osio, jossa vähiten voidaan esittää näkemyksiä vastauksista, koska oikeita tai vääriä vastauksia ei ole. Oikeellisuuden sijaan tärkeämpää on ymmärrys. Hyvänä esimerkkinä tästä on Ranskassa asuvan kuvataiteilija Hannu Väisäsen toteama artikkelissaan Kalevassa otsikolla *Pimeä kaupunki*: ”Se, joka uskoi, ettei pienoismalli voi esittää kaikkia esittämänsä kohteen ihanuuksia ja kauheuksia, saa korjata erheensä. Pienoismalli todellisuudesta ja elämästä on monesti todempi kuin itse elämä.”¹⁵ Jokainen museovieras on yksilöllinen tulkitsija ja siten vallankäyttäjä, jotka osana kollektiivia – suurta yleisöä – antaa kaupunkipienoismallille sen lopullisen merkityksen ja muokkaa siten kaupungin kulttuuriperintöä – kulttuurisen elinkaaren kehä kiertyy katsojassa loppuun alkaakseen uudelleen.

PORI ENNEN VUODEN 1852 PALOA

Satakunnan Museossa oli olemassa kaupunkipienoismalli Porista ennen viimeistä vuoden 1852 suurpaloa. Tuo pienoismalli on laadittu 1940-luvulla piirroksen mukaan, jonka porilainen kauppias Svensberg teki seinätapetille ulkomuistista heti palon jälkeen. Museonjohtaja Unto Salo perusteli uuden pienoismallin hankkimista muun muassa seuraavilla seikoilla: pienoismalli oli melko kömpelö ja epätarkka, siitä puuttuivat esimerkiksi kaikki piharakennukset; li-

säksi muistitietoon pohjautuvan mallin luotettavuus oli kyseenalainen.¹⁶

Uusi pienoismalli päädyttiin tekemään samasta ajankohdasta kuin edeltäjänsäkin eli esittämään Poria ennen vuoden 1852 suurpaloa. Muuta aineistoa, kuin museonjohtaja Salon kommentit, josta selviäisivät syyt valintaan, ei ole. Myöskään Museolautakunnan kokouspöytäkirjoista ei löydy merkintää, että siellä olisi tehty päätös pienoismallin rakentamisesta. Rahoitus pienoismalliin kuitenkin tuli museon omasta budjetista.

Toteutuakseen pienoismallin rakennushanke vaati laajoja esivalmisteluja ja tarkkaa perehtymistä kaupungin historiaan. Porin pienoismallin rakennushanke käynnistyi päätöksen teon jälkeen 1960-luvun lopulla aineiston kokoamisella sekä henkilön palkkaamisella käännöstyöhön. Insinööri Pehr-Gösta Bäckström palkattiin vuonna 1969 muokkaamaan mikrofilmimateriaalia Porin kaupunkia ennen vuoden 1852 paloa esittävän pienoismallin rakentamista varten.¹⁷ Bäckström sai valmiiksi Valtionarkistossa mikrokuvatun asiakirja-aineiston sekä suomennettujen palovakuutusasiakirjojen pohjalta vuoden 1852 paloa edeltäneen Porin asemakaavan ennallistuksen mittakaavaan 1:1000 vuonna 1971.¹⁸ Ennen rakennushankkeen aloitusta merkonomi Pauli Koskimies kävi tutustumassa Pohjoismaiden museoiden pienoismalleihin.¹⁹ Bäckströmin kokoamien aineistojen perusteella Koskimies aloitti Porin kaupunkia ennen vuoden 1852 paloa esittävän toisen pienoismallin rakentamisen.²⁰

Vaikkeinta pienoismallin laatimisessa oli täsmällisten tietojen kerääminen, mikä joidenkin rakennusten kohdalla saattoi viedä paljonkin aikaa. Talosta piirrettiin ensin hahmomalli, jonka mukaan talo sitten valmistettiin. Esimerkiksi kirkosta ei ollut lainkaan palovakuutusasiakirjaa, Koskimies kertoo haastattelussa. ”Uusi malli on ainakin luotettavampi kuin vanha malli, vaikka

Porin kaupunki ennen vuoden 1852 paloa. Kuva: Pentti Pere, Satakunnan Museo.

joitakin kompromisseja onkin täytynyt tehdä ristiriitaisten tietojen välillä.”²¹

Porin toinen pienoismalli ennen paloa 1852 on laadittu mittakaavaan 1:250 ja siihen tehtiin kaikkiaan toista tuhatta rakennusta eli kaikki silloisen kaupungin rakennukset halvinta puuliteriä myöten.²² Koskimies totesi Satakunnan Kansan haastattelussa joulukuussa 1974, että tätä työtä tehdessä ”ei ole sopinut taiteilla”, oli pyritävä mahdollisimman lähelle alkuperäistä.²³ Talot Koskimies rakensi yhden millimetrin vahvuisesta balsasta, joka on vahvistettu sisäpuolelta pahvilla. Ikkunaseinillä on balsan alla selluloidia, jotta valot näkyisivät ikkunoiden läpi. Rakennusten ”vuorilaudat” ovat paperia ja ikkunapuitteet ohutta kuparilankaa.²⁴ Kun Koskimies sai kaikki talot valmiiksi, ne asetettiin kaupungin maastoa jäljittelevälle alustalle, joka oli valmistettu Porin teknisessä ammattikoulussa.²⁵

Satakunnan Museo muutti uuteen, Kokemäenjoen varrelle Kivi-Porin tuntumaan rakennettuun, museorakennukseen pienoismallin valmistumisen aikoihin vuonna 1973. Kolmessa kerroksessa olevat näyttelytilat ovat ensimmäisiä museoksi suunniteltuja rakennuksia Suomessa.²⁶ Syksyllä 1975

valmistui perusnäyttelyn ylin kerros, jonne pienoismalli asetettiin esille Pori-osastolle.²⁷

Tällä hetkellä esillä olevan perusnäyttelyn alimmassa kerroksessa päätettiin keskittyä Porin palon 1852 aikaan sekä ennen kaikkea 1800–1900-lukujen vaihteeseen. Pienoismallin tarvitsema tila aiheutti kuitenkin pohdintaa. Pienoismallin todettiin olevan mittakaavaltaan niin pieni, ettei siihen kannata lisätä ihmis- ja eläinhahmoja.²⁸ Kaupunkipienoismallista päätettiin jättää joen pohjoispuoli pois ja lisätä valaistus. Tähän ratkaisuun päädyttiin tilallisen sijoittelun vuoksi. Pienoismalli haluttiin esille niin, että sitä olisi mahdollista tarkastella usealta suunnalta. Pienoismallin viereen seinustalle sijoitettiin multimediaesitys Porin rakennuskulttuurista. Pienoismallissa itsessään ei ole ääniä. Museoamanuenssi Johanna Jakomaan mukaan suunnitelmia perusnäyttelyn uusimiseksi museolla ei tällä hetkellä ole.

Porin pienoismalli esittää aikaa, jota kukaan tämän päivän ihmisistä ei ole nähnyt. Museokävijöiden on välillä vaikea ymmärtää sidonnaisuutta tähän päivään. Toisaalta koululaisryhmille on pienoismallin kautta helpompi tehdä historiaa ymmärrettävämmäksi. Museovieraat tulevat pienoismallin

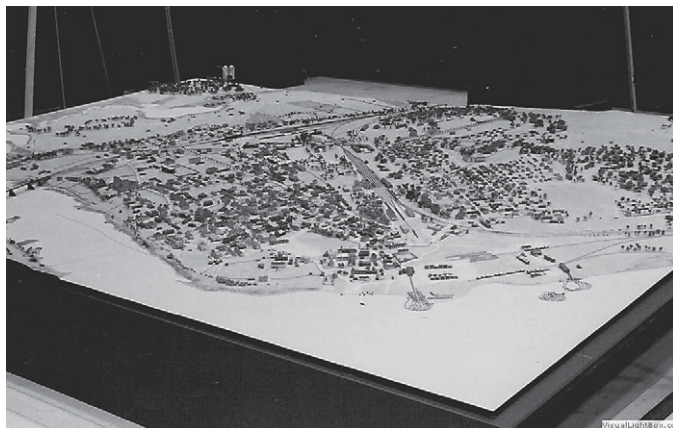
äärelle ja etsivät kiinnekohtia tähän päivään, toisaalta maankohoamisestakin mallin äärellä keskustellaan. Multimedialiittymä pienoismallin vierellä kiinnostaa teknologiasukupolvea – ehkä he kaipaavatkin sitä enemmän kuin ikääntyneemmät museovieraat, joille visuaalisestikin kaunis pienoismalli on osaltaan myös taideteos.²⁹

ROVANIEMEN KAUPPALAN PIENOISMALLIPARI

Rovaniemestä ei ollut olemassa kaupunkipienois-mallia, eikä edes suunnitelmia sellaisen teettämisestä. Syksyllä 1981 lahtelainen yritys Mallituote Lasse Andersson lähetti Rovaniemen kaupungille ehdotuksen kaupunkipienois-mallin rakentamisesta: ”Nykyisen voimallisen saneerauksen aikana ovat kaupungit katsoneet olevan sopiva aika talentaa kaupunkinäkyvät jälkipolville. Tämä ei kuitenkaan ole ainoa peruste tällaisen työn teettämiselle, vaan myös kaupungin suunnitteluelimet saavat mallista oivan apuvälineen.” Mallitoimisto kertoi tekevänsä myös historiallisia malleja, joiden aineiston saanti mallin valmistuksen pohjaksi on järjestynyt kaupungin arkistojen ja asukkaiden myötävaikutuksella. Mallitoimisto painotti,

että tällä tavoin hanke on muodostunut yhteiseksi asiaksi, jolla on erittäin korkea mielenkiintoarvo.³⁰ Tästä innostuneena kaupunginjohtaja kutsui yrityksen esittelemään tarjousta sekä töitään kaupungin päättäjille tammikuussa 1982.³¹

Rovaniemen kaupunki päätyi esittämään kahden pienoismallin teettämistä siten, että toinen kuvaisi Rovaniemen kauppala-aikaa vuonna 1939 ja toinen Rovaniemen kauppala-aikaa heti hävityksen jälkeen syksyllä 1944. Tarkoituksena oli, että museossa kävijät, sekä kaupungin asukkaat että matkailijat näkisivät niin sanotun vanhan Rovaniemen mahdollisimman aitona, näkisivät hävityksen suhteellisen merkityksen ja miltä se näyttää mahdollisimman aitona. Katsojat voisivat verrata ympäröivää nykyistä yhteiskuntaa näihin pienoismalleihin. Tässä vaiheessa ei haluttu teettää pienoismallia nykyisestä kaupungista.³² Aineistoa päätöksenteon keskustelusta tai eri vaihtoehdoista ei löytynyt. Varat Rovaniemen pienoismallin rakentamiseen tulivat kaupungin budjetista. Rakennuttaminen kilpailutettiin kuuden mallinrakentajan kesken. Laadun perusteella rakentajaksi valittiin Malliakopio Ky Mikkelistä, yhdyshenkilönä Heikki Oikkonen. Molempien mallien oli oltava kokonaisuudessaan valmiit 31.12.1985.³³

Rovaniemen kauppalan vuoden 1939 pienoismalli. Lähde: Pienois-mallitoimisto Malliakopio Oy, Historialliset mallit. [<http://www.malliakopio.fi/historialliset.html>] Haettu 6.9.2013.

Yksityiskohta Rovaniemen kauppalan kaupunkipienoismallista, joka esittää vuotta 1939. Rovaniemen kauppalassa oli tuolloin 530 asuin- ja 800 muuta rakennusta. Mittakaava 1:500. Lähde: Lapin maakuntamuseo.

Yksityiskohta vuoden 1944 Rovaniemen kauppalan kaupunkipienoismallista. Valmiit pienoismallit ovat kooltaan 3,5 x 4 metriä. Mittakaava 1:500. Lähde: Lapin maa-kuntamuseo.

Pienoismallien toteutuksen mittakaava on 1:500, ja ne teetettiin alueelta, johon kuului nykyinen ydinkeskus, osa III-kaupunginosaa sekä rautatien eteläpuolta Harjulampeen asti. Mainituilla alueilla oli 1930-luvulla noin 530 asuinrakennusta ja noin 800 muuta rakennusta. Pienoismalleissa piti pyrkiä toteuttamaan vallinneet tilanteet mahdollisimman aitoina.³⁴ Pie-

noismallisopimukseen Malliakopio Osa-keyhtiön kanssa kirjattiin tarkat ohjeet siitä, kuinka toimitaan sekä millaiset ovat vastuut rakentajalla ja tilaajalla. Rovaniemen kaupunki asetti seitsenhenkisen pienoismallitoimikunnan, jonka tehtäväksi tuli hyväksyä malliin tulevat rakennukset sekä tehdä mahdolliset ratkaisut ristiriitatilanteessa. Ensimmäisenä toimitaan pienoismallitoi-

mikunta lähetti tiedotusvälineille tiedotteen, jossa kerrottiin rakentamispäätöksestä ja -alueesta sekä pyydettiin ihmisiltä lisätietoja: ”Rakennuksista tarvittaisiin valokuvia, piirroksia, tietoja rakennusten muodosta, materiaaleista, väreistä ja muista yksityiskohdista. Pienikin tieto auttaa eteenpäin.”³⁵ Virallisten arkistojen lisäksi kaivattiin tavallisten ihmisten kotiarkistoja ja muistoja rakentamisen avuksi.

Vuoden 1939 kauppalan pienoismalli rakennettiin neljästä osasta, jotka koottiin yhdeksi kokonaisuudeksi Rovaniemellä. Vuoden 1944 hävityksen jälkeen ns. ”tuhottu malli” tehtiin yhtenä osana. Mallit haluttiin mahdollisimman aidon näköisiksi siten, että korkeuskäyrät pehmennettiin, rakennukset ja rakenteet tehtiin pikkutarkasti ottaen huomioon ikkuna- ja ovijaot, piiput, portaat, kaivot, lipputangot, puhelinpylväät, aidat, puut, istutukset ja niin edelleen. Tiet, vesistöt ja rautatiet, sillat, laiturit ja niin edelleen tehtiin luonnollisen näköisiksi. Malleissa tuli lisäksi olla junia, autoja veneitä, liikennemerkkejä. Sen sijaan ihmisiä malleihin ei haluttu, eikä puhelinpylväisiin edellytety, johtoja – mitkä ovat hyviä esimerkkejä mallintamisen problematiikasta. Mittakaavallisesti esimerkiksi puhelinlangoista tulisi helposti liian paksuja. Materiaalina mallien rakennuksissa käytettiin polystyreenimuovia, maaston materiaaliksi valittiin pahvia, kipsiä ja muovisekoitusta. Pehmenettyä jäkälää käytettiin puissa ja istutuksissa. Väriyksistä haluttiin luonnonmukaisen näköisiä, ja laadultaan mallin tuli olla vähintään tarjouskilpailussa esitetyn näytemallin kaltainen. Mallien pohjamateriaaliksi määriteltiin 22 mm:n paksuinen kimpilevyalusta.³⁶

Tutkija Pertti Kangas palkattiin tutkimaan aineistoja eri arkistoissa.³⁷ Pienois-
mallitoimikunta varmisti löydettyjen piirustusten totuudenmukaisuutta ja hyväksyi kunkin rakennuksen tekemisen pohjana olevan aineiston ennen kuin mallinrakentaja ryhtyi rakennuksen valmistamiseen.³⁸

Tässä esimerkki mallitoimiston esittämistä tiedoista pienoismallitoimikunnalle tontista, joka hyväksynnän jälkeen näillä tiedoilla rakennettiin:

Tontti: 2/1: tontilla asuinrakennus, asuin-/ulkorakennus sekä ulkorakennus. Asuinrakennus on verhoiltu vaalealla laudalla ja siinä on vaalea peltikatto. Asuin-/ulkorakennuksessa asunto-osa ja toinen siipi ovat vaaleita ja toinen siipi on hirsipinnalla. Katot ovat tummaa huopaa. Ulkorakennus ja asuin-/ulkorakennuksesta asuinrakennuksen osa hyväksyttiin. Asuinrakennus hyväksyttiin siten, että luoteeseen ja koilliseen olevat sivut jäävät ”pimeiksi”. Rakennuksista asuinrakennus säilyi ja toiset tuhoutuivat.³⁹

Pienoismallisopimuksessa oli kirjattuna, että mikäli pienoismallitoimikunta ei hyväksy ehdotettuja vaihtoehtoja rakennukseen, tekee mallitoimisto ensin niin sanotun ”pimeän talon”, joka voidaan myöhempien tietojen perusteella korvata uudella rakennuksella.⁴⁰ Rovaniemellä suuri yleisö otettiin rakentumisprosessin osaksi. Osa-alueitten ja koko mallin valmistumisen jälkeen pienoismallit asetettiin yleisön nähtäviksi, jolloin katsojilta toivottiin vihjeitä erityisesti ”pimeiden rakennuksien” valmistamiseksi tai muiden rakennuksien korjaamiseksi. Yleisövihjeiden arvioiminen jäi pienoismallitoimikunnan päätettäväksi, joka edelleen informoi mallitoimistolle korjattavat tai uusittavat rakennukset.⁴¹

Tehdessään päätöksen pienoismallien rakentamisesta ei kaupungissa oltu mietitty niiden sijoituspaikkaa. Niinpä mallien valmistumisen aikaan ei ollut olemassa vielä paikkaa, johon ne voitaisiin sijoittaa. Pienoismallien pysyväksi sijoituspaikaksi esitettiin Lapin maakuntamuseon kulttuurihistorian osaston perusnäyttelyä, joka avattiin uusittuna Lappia-talossa toukokuussa 1987.⁴² Perusnäyttely *Rovaniemi – kylästä kaupungiksi* esitteli Rovaniemen kehitystä

erityisesti liikenteen ja kaupan keskuksiksi.⁴³ Tilapäisesti pienoismallit asetettiin tammiukuksi 1986 näytteille kirjastotalon näyttelysaliin, jonne Lapin maakuntamuseo rakensi Rovaniemen kaupungin historiasta kertovan näyttelyn. Tilapäinen pienoismallien sijoitus aiheutti lisähaasteen, koska pienoismalleja ei voitu koota lopullisesti. Tästä huolimatta pidettiin perusteltuna asettaa pienoismallit yleisön nähtäville heti valmistumisensa jälkeen.⁴⁴

Lapin maakuntamuseo siirtyi Arktikum-taloon sen avautuessa vuonna 1992. Tuolloin uusiin tiloihin rakennettiin perusnäyttely *Selvitytyt, näyttely pohjoisen ihmisen sitkeydestä*. Tässä perusnäyttelyssä kaupunkipienois- mallit olivat sijoitettuna toisiinsa kiinni kahden seinän nurkkaukseen, jolloin niiden tarkastelu oli mahdollista ainoastaan yhdeltä sivulta.

Selvitytyt-perusnäyttely todettiin aikansa eläneeksi 2000-luvun alussa; kymmenen vuoden ja lähes miljoonan kävijän jälkeen. Pienois- mallit pidettiin ehdottomasti säilyttämisen arvoisina tulevassakin perusnäyttelyssä, mutta niistä haluttiin informatiivisempia ja käytännöllisempiä. Kävijät asettivat pienoismallit yhdeksi kiinnostavimmiksi museossa katsottaviksi kokonaisuusiksi. Maakuntamuseo sai hankerahoitusta nimenomaan perusnäyttelyn tekniikan uusimiseen. Sitä myöten tuli pienoismallien yhteyteen suunnitelma käyttöliittymästä *Talojen tarinat*, jolla oli tarkoitus elävöittää pienoismalleja. Suunnittelun kehittyessä päätettiin *Talojen tarinat* sijoittaa vain vuoden 1939 malliin. Pienois- mallien asettelua näyttelyssä päätettiin muuttaa niin, että niiden tarkasteleminen useammalta sivulta tulisi mahdolliseksi.⁴⁵

Uusi perusnäyttely *Pohjoiset keinot* jatkaa *Selvitytyt*-näyttelyn tarinaa pohjoisen ihmisen ja luonnon vaiheista. Tämä nykyäänkin esillä oleva perusnäyttelykokonaisuus avattiin yleisölle joulukuussa 2003.⁴⁶ Nykyiseen perusnäyttelytilaan tultaessa pienoismal-

lit näkyvät tilan keskellä vastapäätä tulijaa. Pienois- mallit on sijoitettu osaksi kokonaisuutta, jolloin niiden sijainti ei nouse merkittävästi esille. Molemmat pienoismallit on suojattu lasivitrineillä. Vuotta 1939 esittävään pienoismalliin liittyy painonapit, joilla voi valaista erilaisia rakennuksia. Tähän samaiseen malliin on liitetty äänellä varustettu *Talojen tarinat*-multimediaesitys, jossa niin ikään katsoja voi valita mistä rakennuksesta tai aiheesta haluaa lisätietoa. Tällä hetkellä perusnäyttelyn uusiminen kokonaan ei tunnu ajankohtaiselta, vaan uudistamistyötä tehdään tarpeen mukaan, museoamanuenssi Hanna Kyläniemen mukaan.

”Asiakkaat näkevät kaupunkipienois- mallit mielenkiintoisina, havainnollisina ja tärkeinä. Ne sisältävät paljon arvokasta informaatiota, kertovat helposti kaikille kävijöille Rovaniemen historiasta ja ne muistetaan museokäynnin jälkeen hyvin. Rovaniemen kauppala- pienois- mallit mainitaan aina puhuttaessa Lapin maakuntamuseon perusnäyttelystä. Niillä on näkyvä status erityisesti rovaniemeläisille”, kertoo Hanna Kyläniemi Lapin maakuntamuseosta.⁴⁷ Pienois- mallit kertovat omassa ominaisuudessaan Rovaniemen historiaa. Oppaan kertomat seikat saattavat loukata asiakasta, mutta pienoismallit eivät.⁴⁸ Pertti Kangas korostaa kirjoituksessaan pienoismallien informatiivisuutta ja sitä kuinka voi helposti tehdä vertailuja elämän tavassa tapahtuneista muutoksista. Edelleen tarkastelemalla palanutta kauppala- pienois- mallia voivat nykyiset ja tulevat sukupolvet miettiä sitä tilannetta, missä sodasta palanneet asukkaat olivat, ja millaiset tarpeet ja lähtökohdat olivat asuin- ympäristön suunnittelulle.⁴⁹

Opetuskäytössä malli antaa havainnollisen esimerkin oppikirjojen sisällölle. Toisaalta Rovaniemen historian tuntemus on helposti välitettävissä kaikille kiinnostuneille. Malleista saatava informaatio on sitä huomattavampaa, mitä enemmän niiden yhteyteen kehitetään muuta kirjallista ja

Vasemmalla: Rovaniemen kauppalan pienoismalli, joka esittää vuotta 1939. Siihen on liitetty multimediaa, joka heijastuu pienoismallin takaseinään. Oikealla: Rovaniemen kauppala tuhoutuneena, esittäen vuotta 1944. Tämä on kuvakulma mistä pienoismallit näkyvät tänä päivänä, kun museovieras tulee näyttelytilaan. Kuva: Jukka Suvilehto, Lapin maakuntamuseo.

kuvallista tietoa.⁵⁰ Pienoismallien taidokas toteutus saa osakseen huomiota, samoin se kuinka katsojat voivat miltei aistia savun tuoksun palaneesta mallista.

VIIPURIN KAUPUNKIPIENOISMALLI

Viipurin pienoismallihankkeen takana on alun alkaen ollut Wiipuri-museon Säätiö, Stiftelsen för Wiborg-museet.⁵¹ Säätiön edustajiston jäsen, metsänhoitaja Aarno Piltz, Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiön edustaja, esitti pienoismallin rakentamismahdollisuutta säätiön edustajiston kokouksissa 1979 ja 1980.⁵² Wiipuri-museon Säätiö teki päätöksen pienoismallin rakennuttamisesta edustajistossa vuonna 1980. Synnä myönteiseen päätökseen oli Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiön ja Mannerheimin Lastensuojeluliiton Viipurin osaston tekemät rahalahjoitukset pienoismallin suunnittelua varten. Säätiön pienoismallitoimikunta totesi, että Juha Lankisen hallussa olevien Viipurin asemakaavojen ja valokuvakokoelman turvin pienoismallin tekeminen olisi mahdollista.⁵³ Aineistojen perusteella päätettiin, että pienoismalli esittäisi ajankohtaa 2. syyskuuta 1939 kello 10.30.⁵⁴

Vaikka Wiipuri-museon Säätiö toimikin lähinnä pääkaupunkikeskeisesti, katsoi säätiön edustajisto, että tällaisen pienoismallin aikaansaaminen on katsottava kaikkien vielä elävien entisten viipurilaisten ja karjalaisten yhteiseksi asiaksi. Sen vuoksi vedottiinkin niin yksityisiin henkilöihin, kuin liikelaitoksiin rahavarojen kartuttamiseksi.⁵⁵ Aluksi säätiön hallitus päätti anoa valtionvarainministeriöltä lupaa, että yritykset saisivat vähentää lahjoitukset verotuksessa.⁵⁶ Ennen kuin valtionvarainministeriöltä saatiin vastaus yrityksiä verovapaudelle lahjoitusten suhteen, tehtiin hallituksessa päätös epäitsenäisen Viipurin pienoismallirahaston perustamisesta.⁵⁷ Yrityksiä verovapauspäätös oli alkuun määräaikainen, vuoden 1983 loppuun.⁵⁸ Myöhemmin verovapaus saatiin pidempiaikaiseksi.

Suunnitteilla ollut pienoismalli on kolmas pienoismalli Viipurista. Taiteilija Lauri Välke teki vuonna 1923 mittakaavaan 1:2000 Viipurista pienoismallin Göteborgin kansainväliseen asemakaavanäyttelyyn. Tuli kuitenkin tuhosi tämän mallin talvisodassa. Sodan aikana, 1942, tiedetään Viipurista tehdyn kaavamaisen pienoismallin, joka oli tarkoitettu palvelemaan kaupungin uudelleensuunnittelua. Tämän mallin olemassaolosta ei ole tietoa.⁵⁹

Viipurin pienoismalli.
[http://www.joet.info/karjalan_kannas.html] Haettu 18.4.2013

Intendentti Juha Lankinen teki Karjala-lehden päätoimittajalle Vilho Alamäelle ehdotuksen toukokuussa 1975 vanhojen valokuvien ”tunnistamispalstasta” Wiipurin-museon Säätön nimikkeen alla.⁶⁰ Tunnistamispalsta toteutettiin ja sitä jatkettiin vuosia; myös pienoismallin toteuttamisen yhteydessä. Lehdessä julkaistiin Lankisen kirjoituksen kera muutamia valokuvia, joista haluttiin lisätietoja.⁶¹ Näin yleisö pääsi vaikuttamaan pienoismalliin jo ennen sen valmistumista, kuten tapahtui Rovaniemelläkin. Wiipurin-museo Säätö allekirjoitti kesäkuussa 1982 Juha Lankisen kanssa sopimuksen, joka sisälsi Wiipurin kaupungin pienoismallin rakentamiseen tarvittavien karttojen ja piirustusten laatimisen, sekä mallinrakennustyön valvonnan kaikkine tarpeellisine lisäohjeineen.⁶²

Pienoismallitoimikunta pyysi keväällä 1984 tarjouksen mallikortteleineen kahdeksalta tiedossa olleelta alan yrittäjältä.⁶³ Kyseessä oli 1:500 mittakaavaan tehty kaupunkipienoismalli Viipurista vuodelta 1939 käsittäen alueet Karjalankadusta lähtien ja vanhan kaupungin eli Linnoituksen sekä itse linnankin. Sikäli kuin säätiöllä tulee olemaan lisää rahavaroja käytettävissä, päätettiin säätiössä jatkaa ”pienois-Viipurin”

rakentamista edelleen itään ja kaakkoon Karjalankadusta katsoen. Urakkasopimus solmittiin Mallituote Lasse Anderssonin kanssa ja työn tuli olla valmis kesäkuussa 1985.⁶⁴

”Aihe on mielenkiintoinen, joten lopputuloksesta haluttiin tehdä niin hyvä kuin inhimillisesti oli mahdollista”, toteaa mallinrakentaja Lasse Andersson. Viipurin pienoismallia oli rakentamassa kuuden hengen työryhmä, joka toteutti mallin Anderssonin kehittämien työtapoin; esimerkiksi materiaalina käytetyn kovan muovilevyn liimaukseen Andersson oli kehitellyt oman tavan. Työtä tehtiin välillä suurennuslasin kanssa, jotta kaikki yksityiskohdat saatiin todennettua.⁶⁵

Säätiö etsi pitkään tilaa toiminnalleen ja kävi neuvotteluja eri puolella Suomea olevien kaupunkien kanssa. Lappeenrannan kaupunki oli ainoa joka antoi ehdottoman ja myönteisen vastauksen. Säätiön edustajisto päätti edellyttää jatkoneuvotteluissa, että Wiipuri-museon perustamisen ehtona Lappeenrantaan on, että Etelä-Karjalan Museon yhteyteen perustetaan erillinen Wiipuri-museon osasto.⁶⁶ Etelä-Karjalan Museon tilat sijaitsivat jo tuolloin Lappeenrannassa Linnoituksen alueella 1800-luvun alussa valmistuneissa tykkivarastoina toimineissa

Viipurin pienoismallin ensimmäisen osan kokoaminen esille museon pieneen huoneeseen. Aluksi se oli esillä ilman minkäänlaista vitriiniä suojanaan, vain naruilla aidattuna. Lähde: Etelä-Karjalan museo.

harmaakivimakasiineissa.⁶⁷ Lappeenrannan kaupunginhallitus päätti vuonna 1976 varata tilat valtakunnallisen Wiipuri-museon keräyksen esineistön tallettamiseen. Lisäksi sovittiin erikseen myöhemmin päätettävänä ajankohtana järjestää Etelä-Karjalan museon yhteyteen ja hallinnon alaisuuteen Wiipuri-museon osasto.⁶⁸ Säätiö oli sopinut Lappeenrannan kaupungin kanssa esineistön sijoituksesta Etelä-Karjalan museoon, mutta pienoismallin sijoitus ei kuulunut tähän sopimukseen. Pienoismallista olivat kiinnostuneet Lappeenrannan lisäksi Lahti ja Helsinki.⁶⁹

Ensimmäisen osan valmistumisen aikaan, vuonna 1985, oli Neuvostoliitto vielä olemassa, ja joissakin piireissä katsottiin liiallisen Viipurin historian esittämisen olevan epäsuotuisaa. Virallinen kannanotto Lap-

peenrannan kaupungin virkamiehien keskuudessakin oli hankalaa.⁷⁰ Lappeenrannan kanssa päästiin sopimukseen pienoismallin sijoittamiseksi Etelä-Karjalan museoon. Vitriinittömän pienoismallin tuhoutumisen vaara oli suuri, joten kesällä 1985 tilattiin vitriini mallin suojaksi. Vitriinirakennelma kuitenkin epäonnistui ja se putosi mallin päälle tuhoten sen osittain. Mallitoimisto korjasi mallin ja vitriini uusittiin. Tällä hetkellä Viipurin pienoismalli on osa itäsaliin avattua perusnäyttelyä *Kolme Karjalaista kaupunkia*, joka avattiin yleisölle vuonna 2006. Pienoismalli on nivottuna laajempaan *Rajalla*-teemaan.⁷¹

Viipurin pienoismalli on sijoitettu pääovia vastapäätä olevaan takimmaiseen ”lohkoon”, niin että se näkyy pylväitten välistä museoon sisään tultaessa. Museon huone-

tilasta johtuen ja myös mallin lähikatselun helpottamiseksi mallin pohjoisin osa, Papulan alue, on erillisessä vitriinissä.⁷²

Kokoelmista vastaava amanuenssi Reija Eeva Etelä-Karjalan museosta kuvaa asiakkaiden tunteja näin: ”Erityisesti Viipurin pienoismallin ympärille kokoonnutaan tunnistamaan paikkoja ja pohtimaan vaikkapa Alvar Aallon suunnitteleman kirjaston sijaintia tai ihailemaan tuomiokirkkoa. Tavalista on, että asiakkaat yrittävät löytää tunnistettavia maamerkkejä kaupunkikuvasta ja kytkeä pienoismallin paikkoja tämän päivän Viipuriin.”⁷³

Yleistä ihastuksen huminaa kuunnellessaan museon yleisöpalvelua hoitava henkilökunta on tuntenut itsensä aivan imarrelluksi. Mitään todella merkittävää negatiivista kommenttia ei ole kuulunut – joku muistaa asian hiukan toisin, toinen taas toisin, kokonaisuutena kiitokset ovat olleet päällimmäisinä.⁷⁴ Viipurin pienoismallin äärellä keskustellaan ja muistellaan. Monissa ihmisissä pienoismalli herättää voimakkaita tunteita. Olen kuullut myös monen lapsen

tai nuoren kertovan käyvänsä usein katso-massa pienoismallia ja ihailevansa sitä ensisijaisesti teknisenä toteutuksena. Monet koululaisryhmät kuvittelevat pienoismallin esittävän Lappeenrantaa ja yhteys Viipurin pienoismallin pitämisessä Etelä-Karjalan museossa on nuorimmille kävijöille hankala ymmärtää. Viipurin pienoismallin alkuaikoina esitettiin kritiikkiä siitä, miksi museossa ei ole esillä Lappeenrannan pienoismallia, vaan Viipurin pienoismalli, Reija Eeva kertoo.⁷⁵

Niin sanotusti ”oikean” sijoituspaikan löytäminen Viipurin pienoismallille on tietenkin hankalaa, koska alue ei enää kuulu Suomelle. Pienoismalli palvelee lähinnä entisten viipurilaisten, karjalaisten ja muiden kaupungista kiinnostuneiden intressejä. Sen sijaan pienoismalli ei välttämättä palvele lappeenrantalaisten etuja, koska Lappeenrannasta ei ole olemassa omaa pienoismallia lainkaan. Tämä tilanne on hyvä esimerkki siitä, kuinka tärkeä asia kulttuurisen elin-kaarimallin toinen vaihe, ideologinen konstruktio, on. Se ohjaa pienoismallin koko

Koska pienoismalli on niin suuri, sen sijoittelu lokeroiseen tilaan on ollut hankala ja siitä oli tehty useita suunnitelmia ennen nykyistä perusnäytelyä. Papula-osan vitriini näkyy kuvassa vasemmassa laidassa. Kuva on perusnäytelystä ennen vuotta 2006. Lähde: Etelä-Karjalan museo.

rakentumisprosessin lisäksi nykyhetkeä, museovieraiden käytettävissä olevia palveluita ja valinnanmahdollisuuksia.

LOPUKSI: MENNEISYYDESTÄ KAUPUNKIPIENOISMALLI

Tutkimus osoitti, että kulttuurisella elinkaarimallilla on saatavissa kokonaiskuva, jonka avulla voidaan ymmärtää pienoismallien sosiomateriaalista rakentumisprosessia sekä kokonaisuutena että sen tärkeimpien vaiheitten osalta, jotka voivat toimia yksinkin. Kolme valittua esimerkitapausta täydentävät toisiaan tuoden esille sen, että erilaisilla lähtökohdilla ja motiiveilla saavutetaan samankaltaisia lopputuloksia. Tämän pilotitutkimuksen pohjalta näyttää siltä, että analyysiä kannattaa soveltaa useampaan tapaututkimukseen, jolloin lopputuloksia voi yhtäältä käsitellä ominaan, mutta toisaalta myös vertailla synteysin luomiseksi. Kulttuuriperinnön muodostumisen tarkastelu on merkityksellistä, koska pienoismalli on muodostettu menneisyyden dokumenttien ja fragmenttien perusteella, joita ei ole aikanaan tallennettu pienoismallin rakentamisen vuoksi.

Kaupunkipienoismallin rakentaminen voi saada alkusysäyksen eri syistä. Pertti Grönholmin mukaan jokainen hallinto, oli se sitten demokraattinen, autoritaarinen tai totalitaarinen, pyrkii jättämään itsestään pysyviä jälkiä kansakunnan muistin maiseen. Se, miten vallanpitäjät päättävät muokata yhteisön kulttuurista muistia, etenkin julkista tilaa ja niin sanottuja muistin paikkoja, herättää aina keskustelua ja vastakkainasetteluja.⁷⁶ Tämä näkemys soveltuu tarkastelemini kohteisiin, koska mallintamisessa on jouduttu tekemään valintoja, ja ovathan kaupunkipienoismallit monumentteja, joilla halutaan tuoda nimenomaisesti jotain tiettyä valittua menneisyyttä esille. Kolmen esimerkitapausten valossa on rakentamis-

idean tai -päätöksen takana ollut aina yksi aktiivinen avainhenkilö, joka on saanut aikaan päätöksen hankkeen aloittamisesta. Se, mikä on ollut näiden henkilöiden motiivina saada aikaiseksi kaupunkipienoismalli, ei ole aivan yksioikoinen.

Porissa uuden kaupunkipienoismallin alkusysäys tuli Satakunnan Museon sisältä; museonjohtajaa voi pitää idean isänä ja alkusysäystä sävyltään aatteellisena. Rovaniemellä kaupunginjohtaja sai tarjouskirjeen mallitoimistolta, josta ajatus lähti etenemään. Alkusysäys oli taloudellinen pienoismallinrakentajan markkinoidessa yritystään saadakseen työtä itselleen ja työntekijöilleen. Viipurin tapauksessa yksityisen säätiön edustajiston jäsen esitti useaan otteeseen kaupunkipienoismallin tekemistä, ja lopulta päätöksenteko lähti liikkeelle hänen tekemänsä rahalahjoituksen turvin. Jatkorahoitus päätettiin hankkia niin ikään lahjoituksina. Neuvostoliitolle menetetyt Viipurin kohdalla avainhenkilön motiiveja voi luonnehtia poliittisiksi. Lopulliset rakentamispäätökset ovat olleet kiinni kaupunkien poliittisista päättäjäistä. Kaupunkien lautakuntien merkitys on ollut tärkeä kaikissa näissä kolmessa tapauksessa. Porissa lautakunta vastasi rahoituksen järjestämisestä, vaikka se ei niinkään ollut vaikuttamassa rakentamispäätökseen. Rovaniemellä lautakunta sai koko projektin pyörittämään alkuun ja se järjesti myös koko projektin rahoituksen. Viipurin kohdalla kättä väännettiin usean eri kaupungin kanssa pienoismallin sijoittamispaikasta, kunnes Lappeenranta otti pienoismallin sijoitettavakseen. Ideologisen rekonstruktion vaiheessa tehdään perustavat valinnat siitä, rakennetaanko pienoismalli vai ei, ja jos, niin mistä ajankohdasta ja millä rahoituksella.

Materiaaliskulttuurisen rekonstruktion tavoitteena on selvittää, minkälaisen lähdemateriaalin pohjalta pienoismallia hahmotellaan sekä millaisia menetelmiä ja materiaaleja rakentamisessa käytetään. Tehdyt valinnat

muodostavat perustan pienoismallin identiteetille. Porissa pienoismalli rakennettiin palovakuutusasiakirjojen ja palon jälkeen tapetille maalatun kartan perusteella. Rovaniemellä aineistoina käytettiin ilmalokuvia ja sodan aikana tehtyjä vakuutusasiakirjoja sekä muita arkistosta löytyneitä dokumentteja. Viipurin pienoismallin lähtökohtana oli ilmalokuvien lisäksi pitkälti muut valokuvat ja asemakaavapiirroksot. Huomion arvoista on se, miten Rovaniemen ja Viipurin tapauksissa ihmisiä osallistettiin pienoismallien yksityiskohtien varmentamiseksi. Porissa ei osallistamisella olisi saatu tuloksia, koska kyseisen aikakauden kokeneita henkilöitä ei ollut enää kertomassa muistikuviaan. Materiaaliskulttuurisen rekonstruktion selvittämistä haattasi se, että kolmessa esimerkitapauksessa ei varsinaista työprosessin dokumentointia ollut tehty. Sanomalehdet ovat paras tiedonlähde; ne ovat joka paikkakunnalla kirjoittaneet rakentamisen etenemisestä. Tarjouskilpailusta selviää, että materiaalit ovat kussakin pienoismallissa olleet ajalle tyyppillisiä ja paljon käytettyjä, koska ne taipuvat mittakaavallisesti pienoismalliin. Sekä Rovaniemen että Viipurin pienoismallien tarjouskilpailussa asetettiin valinnan perusteluksi laatu, vaikka etukäteen oli tiedettävissä hankkeen olevan kallis. Työn ja materiaalien laadullisuudella haluttiin taata lopputuloksen aitouden ja autenttisuuden vaikutelma, toisaalta huomioitiin myös ajan kestävyyttä. Materiaaliskulttuurista rekonstruktiota tarvitaan, koska valmis pienoismalli on esine, artefakti, jossa tieto, taito, prosessit ja materia kaikkine puutteineen ja mahdollisuuksineen yhdistyvät.

Rekonstruktio tilassa -osion tavoitteena on selvittää sitä, miten ja minkälaiseen tilaan kaupunkipienoismalli on sijoitettu. Kaupunkipienoismalli on itsessään kolmiulotteinen tila, joka on sijoitettuna museonäyttelytilaan, joka taas sijaitsee museorakennuksessa kaupunkiympäristön keskellä. Porissa toinen kaupunkipienoismalli asetet-

tiin uuteen museorakennukseen ylimpään kerrokseen, ”nostettiin huipulle” ihmisten katsottavaksi. Tällä hetkellä Porin kaupunkipienoismalli on esillä alkuperäisestä puolitettuna alimmassa kerroksessa, kuitenkin osana perusnäyttelyä. Rovaniemellä pienoismallit ehtivät olla ensimmäisen vuoden aikana ennen lopullista sijoituspaikkaansa sekä esillä että varastossa. Tällä hetkellä pienoismallit ovat kolmannessa perusnäyttelyssä esillä ja pysynevätkin siellä. Viipurin pienoismallin sijoitus oli kenties haastavin, koska kyseessä oli ”vieraan vallan hallussa” olevasta kaupungista. Pienoismalli oli esillä ensimmäisestä valmistuneesta osasta alkaen ja se kasvoi näyttelytilaan. Tällä hetkellä Viipurin pienoismalli on esillä osana perusnäyttelyä. Tilallisesti kaikki kolme esimerkitapausta ovat olleet haastavia sijoitettavia kokonsa ja katsottavuutensa puolesta. Tilallista sijoittelua on vaikeuttanut myös se, ettei sijoituspaikkaa oltu ratkaistu missään museossa rakentamispäätöksen yhteydessä vaan asiaa ruvettiin pohtimaan vasta kun kaupunkipienoismallit olivat valmiit. Tutkimusta rekonstruktiosta tilassa tarvitaan, koska pienoismalli itsessään on kolmiulotteinen tila, joka on sijoitettu kolmen muun kolmiulotteisen tilan sisään ja näiden tilojen väliset suhteet muodostavat kokonaisuuden, jonka puitteissa pienoismalli saa merkityksensä.

Kokemisen individualistisen rekonstruktion tavoitteena on selvittää yksittäisen museovieraan kokemuksia pienoismallista. Museovieraat eivät ole massaa, vaan yleisö, joka jakautuu erilaisiin ryhmiin ja viime kädessä yksilöihin. Jokaisella näyttelyvieraalla on oma maailmankuvansa, kognitiiviset kykynsä ja tapansa lähestyä pienoismallia, minkä tuloksena tulkinnat pienoismallista vaihtelevat. Tämän tutkimuksen puitteissa ei kuitenkaan ollut mahdollista kerätä laajaa haastatteluaineistoa kaikilta kolmelta paikkakunnalta, mistä syystä individualistinen rekonstruktio tehtiin epäsuorasti, museo-

henkilökunnan antamien tietojen ja näkemysten pohjalta. Yleinen näkemys on, että yleisö pitää pienoismalleja edelleen erittäin kiinnostavina näyttelyesineinä ja muistin paikkoina, joiden ääreen kokoonnutaan keskustelemaan, jopa haltioitumaan. Individualistisessa rekonstruktiossa pienoismallin rakentamiseen johtanut varhaisempi historiakuva kohtaa osaltaan pienoismallin tuottaman uuden historiakuvan, jolloin tuotetun historiakuvan uusintamisen kehä kiertyy umpeen.

Pienoismalli laitetaan valmistumisensa jälkeen esille ja se on aikansa katsottavana. Aika muuttuu, kaupungin historia ja historiakuva muuttuu – niin tilaajat, tekijät ja yleisökin muuttuvat. Syitä, miksi malli tehtiin, ei enää ole, vaan niiden tilalle on tullut uusia merkityksiä, tietoisesti ja tiedostamatta syntyneitä. Kaupunkipienoismallit ovat muodostaneet oman osansa kulttuuriperintöprosessista, joka uusiutuu koko ajan. Lukuosat kaupunkipienoismallit edustavat aikaa, johon elävillä sukupolvilla ei ole enää siteitä. Tuolloin kaupunkipienoismallit eivät toimi muistin paikkoina kuin muodollisessa mielessä. Ne edustavat henkilökohtaisen muistin ulkopuolelle jäävää maailmaa, historiakulttuuria, joka elää pitkälti yhteiskunnallisten instituutioiden varassa.

Kaupunkipienoismalli on konkreettinen kolmiulotteinen muistin tila, jonka ympärille ihmiset voivat kokoontua tarkastelemaan niin yhteisiä kuin omia muistin paikkojaan. Pienoismallissa maiseman näkeminen ja kokeminen kokonaisuutena pakottavat ajatukset ja tunteet liikkeelle. Pienoismallista yksittäinen ihminen voi löytää useita muistin paikkoja. Hyvin rakennettu ja tilaan sijoitettu kaupunkipienoismalli mahdollistaa ihmisiä yhdistävän kokemuksen niin fyysisesti kuin henkisesti. Kolmiulotteinen, eri katsontakulmista erilaisena aukeava kaupunkipienoismalli stimuloi muistoja ja näkemyksiä myös siksi, että se on tieteellistaiteellinen kokonaisuus,

joka luo ja josta löytyy erilaisia tunnelmia. Pienoismallit koetaan siksi vahvasti näkemällä, kuulemalla, muistelemalla ja keskustelemalla. Menetettyä kaupunkimaisemaa representoiva pienoismalli voi myös olla myös tietoinen poliittinen manifesti, jonka tavoitteenakin on muistuttaa tietystä ajasta, paikasta ja asiasta. Kaupunkipienoismalli on dokumentti, jolla pyritään hidastamaan unohtamista. Se voi olla myös kulttuurinen ikoni tai jopa hautamerkki, joka symboloi kadonnutta maailmaa ja aikaa, jolloin kaikki oli paremmin – vai oliko?

Susanna Siro, FM, konservattori amk, valmistui Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen koulutusohjelmasta Turun yliopistosta 2013. Artikkelin pohjautuu hänen pro gradu työhönsä.

¹ Heinonen 1993, 149-160; Petrik, Ottó: Models in museums of science and technology. Museum, Volume XXIII, no 4, 1970/71, 236, termien suomenkieliset vastineet kirjoittajan ja Jouko Heinosen artikkelin perusteella.

² Petrik, Ottó: Models in museums of science and technology. Museum, Volume XXIII, no 4, 1970/71, 236, 238, 240.

³ Turpeinen 2005, 207.

⁴ Heikura 1993, 8, 13; Elinkaarianalyysi ja sen käyttö. [http://www.leenakorpinen.fi/?q=vaasa_egirls/opiskele_omatoimisesti/elektroniikkalaitteista_syntyva_jate/ymparistoystavallinen_tuotekehitys/elinkaarianalyysi]. Haettu 23.9.2013.

⁵ Kokoelmapoliittinen ohjelma, Tampereen kaupungin museopalvelut, Historialliset museot. [<http://www.tampere.fi/material/attachments/k/5msHjhgbm/KOPO2009.pdf>, 60]. Haettu 17.9.2013; Moskovan pienoismalli, joka on tehty vuonna 1976, on ollut myynnissä vuonna 2006 3 miljoonan dollarin hintaan. [<http://englishrussia.com/2006/08/27/moscow-city-for-sale-price-3m/>]. Haettu 27.9.2013.

⁶ Kulttuuriperintö ja museot. [<http://www.mu-seoliitto.fi/index.php?k=9189>]. Luettu 6.9.2013.

⁷ Sivula 2012, 3.

⁸ Valkeapää, Leena: Käyttökelpoinen keskiaika. Historiakulttuuria nykypäivän Ulvilassa ja Raumalla 2/2006, 79.

⁹ Aronsson 2004, 43- 45; Historiakulttuuri on Peter Aronssonin määritelmän mukaan, historia-kuvaamme rakentava monitahoinen kenttä, jossa vaikuttajina ovat niin yksityiset ihmiset arjen

kertomuksineen kuin myös kansalaisyhteiskunta, julkinen valta sekä yksityiset yritykset. Nämä kentät vaikuttavat kulttuurisen elinkaarimallin eri vaiheissa eri voimalla.

¹⁰ Markkola, Pirjo: Suuntaviivoja. Historiallinen Aika-kausikirja 1/2009, 274.

¹¹ Häyrynen 2005, 27.

¹² Nyyssönen 2007, 59.

¹³ Nyyssönen 2007, 61.

¹⁴ Turpeinen 2005, 206 - 209.

¹⁵ Väisänen Hannu. Pimeäkaupunki. Kaleva 12.11.2006.

¹⁶ Satakunnan Museoon uusi pienoismalli Porista ennen vuoden 1852 suurpaloa. Lilliputti Pori. Satakunnan Kansa 23.4.1972, SatM.

¹⁷ Porin kaupungin museolautakunnan toimintakertomus vuodelta 1969, 4, SatM.

¹⁸ Yli tuhat pikkutaloa 300 tontilla. Vanhan Porin pienoismalli valmistuu. Satakunnan Kansa 15.12.1974, SatM; Porilaisen mittava työ: Osa vanhasta Porista rakennettu pienoismalliksi. Porin lehti 20.1.1972, SatM. Palovakuutusasiakirjat: Selvitykset vakuutetuista rakennuksista ovat erittäin yksityiskohtaisia kuvattaessaan rakennusten arkkitehtuuria. Selvitykset sisältävät tietoja esimerkiksi rakennuksen sijainnista, tontin koosta, huoneiden lukumäärästä ja koosta, rakenteiden valmistusmateriaaleista, tontilla kasvaneista puista sekä viereisistä rakennuksista. Selvitykset ovat usein niin yksityiskohtaisia, että ne mainitsevat erikseen jopa jokaisen ovenkahvan arvon. Joihinkin selvityksiin on liitetty mukaan myös rakennuksen pohjapiirustus. Lähde: [http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Suomen_palovakuutuskonttori] Haettu 3.10.2013

¹⁹ Porilaisen mittava työ: Osa vanhasta Porista rakennettu pienoismalliksi. Porin lehti 20.1.1972, SatM.

²⁰ Koskimiehen haastattelu 5.4.2011 ja Pienoismallintekijän haastattelu 10.12.2009, SatM.

²¹ Satakunnan Museoon uusi pienoismalli Porista ennen vuoden 1852 suurpaloa. Lilliputti Pori. Satakunnan Kansa 23.4.1972, SatM ja Koskimiehen haastattelu 5.4.2011.

²² Porilaisen mittava työ: Osa vanhasta Porista rakennettu pienoismalliksi. Porin lehti 20.1.1972, SatM.

²³ Yli tuhat pikkutaloa 300 tontilla. Vanhan Porin pienoismalli valmistuu. Satakunnan Kansa 15.12.1974, SatM.

²⁴ Satakunnan Museoon uusi pienoismalli Porista ennen vuoden 1852 suurpaloa. Lilliputti Pori. Satakunnan Kansa 23.4.1972, SatM.

²⁵ Satakunnan Museoon uusi pienoismalli Porista ennen vuoden 1852 suurpaloa. Lilliputti Pori. Satakunnan Kansa 23.4.1972, SatM.

²⁶ Satakunnan Museon www-sivut. Haettu 6.9.2013.

²⁷ Porin museolautakunnan Toimintakertomus 1975, SatM.

²⁸ Perusnäyttelyn uusimistyöryhmän kokouspöytäkirjat 18.11.1998, 31.5.1999, 22.6.1999, 10.2.2000, SatM.

²⁹ Jakomaan haastattelu 5.4.2011, sekä kirjoittajan havainnointia.

³⁰ Otteita Lasse Anderssonin kirjeestä Rovaniemen kaupungille, LMM.

³¹ Kaupunginjohtajan kirje maakuntamuseon vt. johtaja ja amanuenssi, asemakaava-arkkitehti, toimistoarkkitehdit, rakennustoimiston päällikkö, rakennusinsinööri ja apulaiskaupunginjohtaja. 4.1.1982, LMM.

³² Rovaniemi: Kaupunginhallituksen pöytäkirja 29.3.1982, LMM.

³³ Pienoismallisopimus, 5, LMM.

³⁴ Rovaniemi: Kaupunginhallituksen pöytäkirja 5.3.1984, LMM.

³⁵ Rovaniemi: Tiedotusvälineille annettu tiedonanto, Kaupunginhallituksen pöytäkirja 5.3.1984, LMM.

³⁶ Pienoismallisopimus, 1, LMM.

³⁷ Pienoismallisopimus, 2, LMM.

³⁸ Pienoismallisopimus, 4, LMM.

³⁹ Pienoismallitoimikunnan pöytäkirja 5.7.1984, LMM.

⁴⁰ Pimeällä rakennuksella tarkoitetaan taloa, jonka julkisivuista ja väriykestä ole löydetty riittäviä dokumentteja talon valmistamiseksi. Malliin rakennus rakennetaan nelionä, joka jätetään pinnoittamatta.

⁴¹ Pienoismallisopimus, 3, LMM.

⁴² Pienoismallitoimikunnan pöytäkirja nro 7. kohta 25s, LMM.

⁴³ Museolautakunnan toimintakertomus 1987, LMM.

⁴⁴ Pienoismallitoimikunnan pöytäkirjan nro 6. Liite 1. Museonjohtaja Raili Holopaisen laatima, LMM.

⁴⁵ Selviytyjät II -näyttelypalaverimuistio 2002, LMM.

⁴⁶ Lapin maakuntamuseon ja taidemuseointimintakertomus 2003. [http://www.rovaniemi.fi/loader.aspx?id=21de16d6-7b72-4f44-b6fb-d9c456755d32]. Haettu 6.9.2013.

⁴⁷ Kyläniemen haastattelu 4.4.2011.

⁴⁸ Kyläniemi, puhelinkeskustelu 28.2.2011.

⁴⁹ Kangas, Pertti: Rovaniemen kauppalan pienoismallien merkityksestä. Raito 2/1985, 24-25.

⁵⁰ Kangas, Pertti: Rovaniemen kauppalan pienoismallien merkityksestä. Raito 2/1985, 24-25.

⁵¹ Wiipuri-museon Säätiö syntyi viipurilaisen ilmasuojeluväen kokouksesta lähteneestä aloitteesta Helsingissä vuonna 1971. Kokouksen perustamaan toimikuntaan kuuluivat puheenjohtajana insinööri Tauno Siltanen sekä jäsenenä apulaisjohtaja Reino Hintsa, opettaja Reino Pentikäinen ja jaostopäällikkö Johannes Reitamo. Säätiön toiminnalliseksi tavoitteeksi kirjattiin Wiipuri-museon aikaansaamisen. Lähde: Wiipuri-museon Säätiö, pienoismallin teettävä ja omistaja. Esine- ja kuvakeräys edelleen ohjelmassa. Karjala, Viipurin pienoismallin erikoisliite 28.11.1985, 3, LKA.

- ⁵² Viipurin pienoismalli – kulttuuriteko, unelma, tosiasia. Karjala, Viipurin pienoismallin erikoisliite 28.11.1985, 1, LKA.
- ⁵³ Viipurin pienoismalli – kulttuuriteko, unelma, tosiasia. Karjala, Viipurin pienoismallin erikoisliite 28.11.1985, 1, LKA.
- ⁵⁴ Wiipuri-museon Säätiön hallituksen kokouksen II/1981 pöytäkirja, kohta 6, LKA.
- ⁵⁵ Viipurin pienoismallin urakkatarjoukset jätetty. Karjala 7.6.1984, 9, LKA.
- ⁵⁶ Wiipuri-museon Säätiön hallituksen kokouksen II/1981 pöytäkirja, kohta 6, LKA.
- ⁵⁷ Wiipuri-museon Säätiön hallituksen kokouksen VI/1981 pöytäkirja, kohta 7, LKA.
- ⁵⁸ Wiipuri-museon Säätiön hallituksen kokouksien 5/1981, 6/1981, 1/1982 ja 2/1982 pöytäkirjat sekä edustajiston pöytäkirja II/1981, LKA.
- ⁵⁹ Tämä on kolmas pienoismalli. Karjala, Viipurin pienoismallin erikoisliite 28.11.1985, 4, LKA.
- ⁶⁰ Liite 3, Säätiön hallituksen kokouksen pöytäkirja 20.5.1975, LKA.
- ⁶¹ Viipurin pienoismalli. Karjala 11.11.1986, 4, LKA.
- ⁶² Liite Säätiön hallituksen kokouksen pöytäkirjaan 5/1982: Sopimusasiakirja, LKA.
- ⁶³ Pienoismallille saatiin hyvä tekijä. Karjala, Viipurin pienoismallin erikoisliite 28.11.1985, 2, LKA.
- ⁶⁴ Viipurin pienoismallin sopimus allekirjoitettu. Karjala 26.7.1984, 6, LKA.
- ⁶⁵ Pienoismallille saatiin hyvä tekijä. Karjala, Viipurin pienoismallin erikoisliite 28.11.1985, 2, LKA.
- ⁶⁶ Wiipuri-Museon Säätiön edustajiston ylimääräisen kokouksen pöytäkirja 1/1976, EKM.
- ⁶⁷ Kurri & al. 2010, 43 -44; Lappeenrannan kaupunki, kulttuuri, museot. [http://www3.lappeenranta.fi/museoweb/lappeenranta/etela_karjalan_museo.html]. Haettu 7.9.2013.
- ⁶⁸ Lappeenrannan kaupungin hallituksen 9.2.1976 pidetyn kokouksen pöytäkirjasta, EKM.
- ⁶⁹ Suuriarvoinen urakka toteutumassa. Viipurin pienoismallin ensimmäiset korttelit piirretty. Karjala 16.12.1982, 1, EKM.
- ⁷⁰ Keskustelu museoamanuenssi Elina Vuoren kanssa 17.4.2012.
- ⁷¹ Kurri & al. 2010, 86.
- ⁷² Etelä-Karjalan museon esite: Viipurin pienoismalli ja Viipuri-kokoelmat 1999, EKM.
- ⁷³ Evän haastattelu 1.4.2011.
- ⁷⁴ Rinno, Soile: Etelä-Karjalan museo ja Viipuri-kokoelmat. Karjala, Viipurin pienoismallin erikoisliite 28.11.1985, 3, EKM.
- ⁷⁵ Evän haastattelu 1.4.2011.
- ⁷⁶ Grönholm 2010, 107.

LÄHTEET:**Arkistot:**

- Etelä-Karjalan museon arkisto, Lappeenranta (EKM)
Perusnäyttely-palaverimuistio 2005
Wiipuri-museon Säätiön arkisto 1970-1998, kansio numero 8.
Lehtileikekansion
- Lapin maakuntamuseon arkisto, Rovaniemi (LMM)
Pienoismallitoimikunnan pöytäkirjat ja aineistot 1984-1985
Toimintakertomukset 1986-2003
Lehtileikekansion
- Lappeenrannan kaupungin arkisto, Lappeenranta (LKA)
Wiipuri-museon Säätiön arkisto 1970-1998
- Satakunnan Museo arkisto, Pori (SatM)
Perusnäyttelytyöryhmän kokouspöytäkirjat ja havainnepiirroukset 1998-2001
Porin kaupungin museolautakunnan toimintakertomukset 1969-1975
Museolautakunnan pöytäkirjat 1971-1975
Lehtileikekansion
- Pienoismallintekijän haastattelu 10.12.2009 (Haastattelu, Hannele Suominen ja Kaisa Lindewall, nauhoite, litteroitu).

Haastattelut:

- Lankinen, Juha, intendentti, rakennusarkkitehti.
13.3.2011. (sähköpostihaastattelu) Tekijän hallussa.
- Oikkonen, Heikki, mallinrakentaja, Malliakopio Oy.
16.3.2011. (puhelinhaastattelu, nauhoite). Tekijän hallussa.
- Eeva, Reija, amanuenssi (kokoelmat), Etelä-Karjalan museo. 1.4.2011. (sähköpostihaastattelu). Tekijän hallussa.
- Kyläniemi, Hanna, kokoelma-amanuenssi, Lapin maakuntamuseo. 4.4.2011. (sähköpostihaastattelu). Tekijän hallussa.
- Koskimies, Pauli, konservaattori, eläkkeellä Satakunnan Museosta. 5.4.2011. (haastattelu, muistiinpanot). Tekijän hallussa.
- Jakomaa, Johanna, amanuenssi (kokoelmat), Satakunnan Museo. 5.4.2011. (haastattelu, muistiinpanot). Tekijän hallussa.
- Puhelinkeskustelu kokoelma-amanuenssi Hanna Kyläniemen kanssa 28.2.2011.
- Unto Salon vastaus sähköpostitiedusteluun 18.1.2012. Tekijän hallussa.
- Keskustelu museoamanuenssi Elina Vuoren kanssa 17.4.2012.

Elina Vuoren sähköpostitiedonanto 10.9.2012 ja 20.12.2012. Tekijän hallussa.

Painamattomat lähteet:

Www-sivut (tarkistettu 7.11.2013):

Arkistojen portti, Suomen palovakuutuskonttori
[http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Suomen_palovakuutuskonttori]

Elinkaarianalyysi ja sen käyttö.
[<http://www.leenakorpinen.fi>].

Kulttuuriperintö ja museot.
[<http://www.museoliitto.fi>].

Kokoelmapoliittinen ohjelma, Tampereen museopalvelut, Historialliset museot.
[<http://www.tampere.fi>].

Lapin maakuntamuseon ja taidemuseontoimintakertomus 2003. [<http://www.rovaniemi.fi/loader.aspx?id=21de16d6-7b72-4f44-b6fb-d9c456755d32>].

Lappeenrannan kaupunki., kulttuuri, museot.
[http://www3.lappeenranta.fi/museoweb/lappeenranta/etela_karjalan_museo.html].

SIVULA, Anna: Puuvilla tehtaasta muistinpaikaksi – Teollisen kulttuuriperintöprosessin jäljillä artikkelikäsikirjoitus 2012. Julkaisematon.

Kirjallisuus:

ARONSSON, Peter: Historiebruk – att använda det förlutna. Studentlitteratur, Lund 2004.

GRÖNHOLM, Pertti: Muistomerkkejä ja kolaroivia kertomuksia. Medejasta pronssisoturiin, Kuka tekee menneestä historiaa. Grönholm, Pertti ja Sivula Anna (toim.), WS Bookwell Oy, Jyväskylä 2010.

HEIKURA, Pekka: ELINKAARIANALYYSIT, Metodologiaa ja kriittisiä huomioita. Yliopistopaino, Helsinki 1993.

HEINONEN, Jouko: Museot ja mallit. Osma Suomen museoliiton juhlaKirja 1993. Vallisaari, Hilikka (toim.), Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala 1993.

HÄYRYNEN, Maunu: Kuvitettu maa, Suomen kansallisen maisemakuvaston rakentuminen. Frenckellin kirjapaino, Espoo 2005.

KANGAS, Pertti: Rovaniemen kauppalan pienoismallien merkityksestä. Raito 2/1985, Lapin maakuntamuseon maakunnallinen museolehti. 1985.

KURRI, Miikka, LUOTO, Jukka ja VUORI, Elina (toim.): Katse menneisyyteen. Etelä-Karjalan museo 100 vuotta. Saarijärven Offset Oy, Saarijärvi 2010.

MARKKOLA, Pirjo: Suuntaviivoja. Historiallinen Aikakauskirja 1/2009.

NYSSÖNEN, Timo: Pienoismallirakentajan käsikirja, Gummerus Jyväskylä, 2007.

PETRIK, Ottó: Models in museums of science and technology. Museum, Volume XXIII, no 4 1970/71: Models of Museums of Science and Technology. Unesco 1971, printed in Switzerland.

TURPEINEN, Outi: Merkityksellinen museoesine. Tammer-Paino Oy, Tampere 2005.

VALKEAPÄÄ, Leena: Käyttökelpoinen keskiaika. Historiakulttuuria nykypäivän Ulvilassa ja Raumalla. Alue ja ympäristö 2/2006.

VÄISÄNEN, Hannu, Pimeä kaupunki, Kaleva 12.11.2006.